

УДК 171:141.32

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІОЛОГІЇ СУБ'ЄКТА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Волков О.Г.

У статті обґрунтовується думка, що призначенням екзистенціології є виявлення способу встановлення норм істинності, які людина використовує у дискурсивній поведінці. Питання про підґрунтя встановлення норм розв'язується у напрямку класичної тези: сутність визначає існування.

Ключові слова: екзистенціологія, дискурс, норми, сутність, існування.

Предметом дослідження є існування суб'єкта політичного дискурсу. Мета дослідження - розробка методологічних засад екзистенціології відповідно до суб'єкта політичного дискурсу.

Питання про екзистенціологію суб'єкта політичного дискурсу належить до проблематики соціальної філософії. Його основне завдання полягає у висвітленні людського існування в значенні логічно передбачуваного майбутнього, яке створюється самою людиною. Спроби щодо аналогічного розуміння людського життя можна побачити у соціальному позитивізмі або марксизмі [7], [10], [11].

Методологічною підставою, яка дає змогу обговорювати тезу про логіку існування, є положення екзистенціалізму, згідно з яким свідомість – це не тільки основа людського знання, але й також основа буття, де виняткову роль відіграє думка суб'єкта про себе. Звернімо увагу на наступний фрагмент з «Буття і часу» М. Гайдеггера: «Питання про буття повинно бути поставлене. Якщо воно фундаментальне питання, тим більше головне, то воно вимагає адекватної прозорості. Тому треба розібрати, що взагалі належить до будь-якого питання, щоб звідси зуміти побачити питання про буття як виняткове. Всяке існування є шукання. Всяке шукання має свою спрямованість від шуканого. Питання є шукання сущого, яке пізнає, у факті наявності його буття. Шукання, що пізнає, може стати «розшуком», якщо виявляється визначенням того, про що стоїть питання. Випитування як питання про ... має своє опитане. Всяке питання про... є тим або іншим чином допит у... . До випитування належить, крім опитаного, опитуване. У тому, що досліджує, тобто специфічному теоретичному питанні, те, що питає, повинно бути визначене і доведене до поняття. У тому, що питає, лежить, тоді як

власне випитане, те, на чому питання відбувається. Питання само як поведінка суцього, яке питає, має свій особливий характер буття» [12, с. 10-11]⁹.

Логіка існування є, безумовно, процедурою випитування. Дійсно, «випитування – це поведінка суцього», але суще реалізує себе у суб'єктові, інакше воно є щось невідоме. Суб'єкт розкриває себе у суцшому через випитування. Відзначимо, що через поняття «випитування» М. Гайдеггер наполягає на гносеологічному характері прояву самого суцього. Важливо, що суб'єкт як суще знаходить відповіді про своє існування, і саме вони визначають його існування. Тому він не тільки питає, але й стверджує та спростовує, вимагає та підкоряється, протестує та погоджується – тим самим встановлює себе. Однак погляд на суб'єкт у значенні суцього спирається на припущення, яке відкидає М. Гайдеггер.

Методологічною підставою логіки існування є також основні положення сартрівського екзистенціалізму. Ж.-П. Сартр пише: «Свідомість є свідомістю чогось. Це визначення можна трактувати у двоякому сенсі: або розуміємо під цим, що свідомість утворює буття свого об'єкта, або це означає, що свідомість за своєю якнайглибшою природою є відношення до трансцендентного буття. Але перше значення цієї формули само себе знищує: усвідомлювати що-небудь означає знаходитися перед лицем конкретної і повної присутності, яка не свідомість. Без сумніву, можлива свідомість і якоїсь відсутності. Та це відсутність з необхідністю виявляється на основі присутності. Ми бачили, що свідомість є справжня суб'єктивність, а враження є суб'єктивна повнота. Але ця суб'єктивність не могла вийти з себе для того, щоб встановити трансцендентний об'єкт, додаючи йому повноти враження» [9, с. 53]. Як бачимо, основна увага призначена виявленню ролі свідомості, яка розглядається як основа присутності. При цьому вона водночас є свідомість присутності, за аналогією того, як у Е. Гуссерля свідомість предметна. Суб'єктивність встановлюється саме у неї за допомогою трансцендентального об'єкта.

Яким же чином відрізняються закони формальної логіки від законів екзистенціології? Для цього звернемося до основних положень логіки Арістотеля. У «Першій аналітиці» є наступне визначення посилки: «Посилка є мова, що встановлює або заперечує щось відносно чогось» [1, с. 119]. За допомогою такого визначення усувається можливість впливу суб'єкта на результати умовиводу, оскільки «щось» повинне бути точно зафіксоване мовою як знання. Проте це не завжди вдається, тому Арістотель розрізняє знання і погляд, при цьому: «Предмет знання і знання відрізняються від предмета погляду і від погляду, бо знання спрямоване на загальне і ґрунтується на необхідних положеннях; необхідне ж є те,

⁹ Тут і далі переклад з російської мій – О.В.

що не може бути інакше» [1, с. 312]. Логіка існування розглядає те, «що не може бути інакше» тільки по відношенню до суб'єкта, тобто вона пояснює те, яким чином він реалізує сам себе. Отже, одна з головних її відмінностей полягає в тому, що вона досліджує погляд, на відміну від формальної логіки, яка досліджує знання. Однак слід мати на увазі, що у соціальній практиці неможливо однозначно протиставити знання та погляд, оскільки погляд виникає внаслідок засвоєння деякого знання, яке привласнюється й стає суб'єктивним. Проте не всякий погляд можна вважати помилкою і не всяке знання - істинним. Це пояснюється тим, що знання виникає при абстрагуванні, яке припускає, що критерії істинності обмежуються досить вузьким регіоном суцього.

У чому ж тоді полягає призначення логіки існування? У тому, щоб виявити, яким чином суб'єкт встановлює норми істинності, який їх зміст, у чому своєрідність аргументації і доказу. Інакше кажучи, призначення логіки існування криється у відповіді на питання: як розум та розсудок впливає на своєрідність акту конструювання реальності.

Предметом екзистенціології виступає висловлювання як частина дискурсу. Щоб виявити істинність вислову в формальній логіці, досить сформулювати певні норми істинності. Щоб виявити істинність вислову в логіці існування, необхідно розглянути сукупність сенсів, які утворюють певну цілісність відносно сутності. Але якщо норми істинності у формальній логіці достатньо лаконічні, то опис сенсів у логіці існування є складним і тривалим процесом.

Вкажемо на відмінності формальної логіки від соціальної. Формальна логіка припускає спочатку конструювання певних правил і норм, а потім їх використання для доказу чи спростування істинності або помилковості висловів. Логіка існування не може використовувати цей підхід, оскільки норми повинні бути встановлені на основі вивчення своєрідності існування суб'єкта, що в свою чергу потребує звернення до аналізу політичної ситуації. На перший погляд, це нездійсненне завдання, оскільки існують певні перешкоди:

- різноманіття та суперечливості сенсів існування;
- їх нестійкість;
- їх динамічність;
- багатовимірність існування;
- наявність декількох цілей, кожна з яких є вектором діяльності;
- цілі можуть бути протилежними, при цьому формується хитка єдність, що має ситуативний характер;
- цілі не просто спрямовані на світ, вони є буттям думки, завдяки якій людина визначає власне існування;
- окремий сенс можна визначити через деяку сукупність сенсів, кожен з яких указує на всі останні, при цьому вони можуть мати неспівмірний характер;

сенс має прагматичне призначення, тобто визначає конструювання реальності.

Що ж це за логіка? Це логіка, яку створює сам суб'єкт, щоб за її допомогою певним чином визначати своє існування, норми цієї логіки мають інституційний характер. Нагадаємо, що теорії інституціоналізму описують окремі аспекти конструювання існування [2], [4], [13]. Але при цьому теорія інституціоналізму передбачає створення моделі правил і норм, а потім вже опис їх здійснення. Екзистенціологія використовує інший підхід, оскільки передбачається, що норми та правила виникають внаслідок досвіду самореалізації суб'єкта. Тому норми та правила логіки існування повинні бути виявлені на основі дослідження існування суб'єкта.

Правила та норми логіки існування мають етичний зміст, тому можуть піддаватися критиці з погляду норм тієї чи іншої етичної концепції. Суттєво, що норми та правила певної логіки існування, які не відповідають етичним нормам, можуть розглядатися суб'єктом як істинні, а отже, етично виправдані. Вони утворюють етичний кодекс суспільства, який використовується у політичній практиці. Поняття «етичний кодекс» використовується для зручності, оскільки дає можливість позначити цілісність часто суперечливих етичних норм та правил політичної практики.

Етичний кодекс суб'єкта виникає спонтанно у процесі взаємодії з іншим, у процесі протистояння, боротьби, прагнення панувати або збереження самого себе, інакше кажучи, він має ситуативний характер. Тому важко уявити собі такого суб'єкта, який на власний розсуд його «вибирає», а потім здійснює себе за створеними нормами. Водночас не слід виключати того, що політичний суб'єкт виникає внаслідок заперечення існуючого. У зв'язку з цим пригадаємо опис Платоном кругообігу політичних режимів: «Тепер скажемо знову, - продовжував я, - як з олігарха походить людина демократична. Її походження переважно здійснюється, мабуть, таким чином.

– Яким?

– Коли хлопець, вигодуваний, як ми недавно говорили, без виховання, спробує трутневого меду і зрідниться зі звірячими та дикими звичаями, здатність порушувати різноманітні і такі, що всіляко виявляються, задоволення, тоді-то, вважай, буває у ньому початок зміни його олігархічного устрою на демократичний» [8, с. 243].

Причину зміни олігархічного режиму на демократичний Платон вбачає у стані соціальної свідомості, який виникає у випадку «звірячих і диких вдач». Наявність цих вдач і визначає логіку існування, відповідно, зміну олігархічного режиму на демократичний.

Обумовленості політичної трансформації можуть бути зрозумілими при зверненні до теорії радикального конструювання С. Глазерсфельда. Основне його

положення формулюється таким чином: «На противагу пануючій епістемології, в якій пізнання виступає як сама собою зрозуміла активність суб'єкта, яка не має ні біологічних, ні психологічних характеристик, радикальний конструктивізм виходить за межі, відштовхуючись від позиції, яку багато професійних філософів називають у більш-менш зневажливому тоні «психологізмом». Така передумова витікає з єдиної моделі, що утворюється при об'єднанні матеріалу першої і другої частин даної роботи. Ґрунтовними слід вважати уявлення про те, що пізнання (і знання) не слід розглядати як якийсь конденсат, що утворюється при пасивному сприйнятті, а є результатом активності суб'єкта. Такого роду активність – це зовсім не маніпуляції з «речами-у-собі», тобто з об'єктами, які були б у позаемпіричному світі й повинні були б мислитися структурованими у готовому вигляді предметами... . Активність, відповідальну за побудову знання, ми називаємо «операцією», що є властивістю будь-якої когнітивної суті, яка, за влучним висловом Піаже, організовує як себе, так і свій досвідний світ. Тим самим теорія пізнання перетворюється на дослідницьку програму, що ставить своєю метою з'ясування того, яким чином розумові в результаті своєї активності вдається з емпіричного потоку (Fluß des Erlebnis) сконструювати хоч трохи надійний, регулярний світ» [3, с. 73]. Як стає очевидним, у теорії радикального конструювання суб'єкт наділяється можливостями створення реальності. Але слід мати на увазі, що це тільки епістемологічна теорія, тому в ній не вирішуються питання існування. Однак її основні положення, безумовно, допомагають зрозуміти відношення суб'єкта до політичної реальності.

Водночас теорія радикального конструювання вимагає суттєвого доповнення. У першу чергу, необхідності уточнення того, що є джерелом конструювання з боку суб'єкта. На мій погляд, цим джерелом є сенс, на підставі якого можливе визначення того, якою повинна бути реальність. Що таке сенс і яке його призначення? Сенс - це знання, яке формується свідомістю і водночас обумовлює саму свідомість. Це знання, яке використовується у конструюванні реальності, тому приймається як істинне, воно має цінність для суб'єкта і визначає те, що є цінністю.

Екзистенціологія конкретного політичного суб'єкта має індивідуальний характер, що обумовлено своєрідністю стану його свідомості, а також історичною ситуацією. Будь-який суб'єкт володіє до певної міри самостійністю, тому встановлює норми мислення, на підставі яких стає можливим виявлення істинності або помилковості певного вчинку, події. Він має можливість самостійно канонізувати правила інтерпретації, критерії істинності, процедуру доказу або спростування. Тому існує нескінченна кількість логік існування, стільки ж, скільки можливо потенційних суб'єктів політики в історії. Але, незважаючи на індивідуальність політичного суб'єкта, є можливість виділити його основні типи. Перший тип визначається своєрідністю владних відносин, а саме наявністю й

обумовленістю панування та підпорядкування. Відповідно можлива логіка існування імперського суб'єкта панування, логіка існування залежного політичного суб'єкта, якого визначимо як підданський. Другий тип визначається ступенем злагодженості. До цього типу відноситься логіка існування суб'єкта солідарності, яка виправдовує необхідність єдності на підставі певних принципів. Якщо ж ми виділимо протест, то це буде логіка протестуючого існування, яка припускає своєрідне трактування відношення панування і підпорядкування. Третій тип визначається за характером володіння власністю, що породжує логіки капіталістичного та соціалістичного суб'єктів.

При наявності обмеженої кількості логік існування політичних суб'єктів слід мати на увазі, що конкретний реально існуючий політичний суб'єкт може складатися з декількох, крім того, мати ознаки інших. Наприклад, до складу імперського суб'єкта може ввійти і підданський та інші. Водночас він може бути ще й капіталістичним або соціалістичним тощо. Звернімо також увагу на наявність екзистенціологій, які взаємно виключають одна одну, наприклад, імперська та підданська, солідарна та протестна, соціалістична та капіталістична. При цьому можлива їх взаємна трансформація, якщо розглядати політичного суб'єкта як генерологічну структуру в контексті теорії тоталогії В.В. Кізіми [5].

У підґрунті логіки існування політичного суб'єкта покладена сукупність сенсів, що утворюють цілісність, на підставі яких виявляється не тільки «правильність» думки, але й, якщо можна так сказати, «істинність» здійснення самого себе. Відповідно, визначається правильність змісту аргументації, інтерпретації подій, вчинків та ін. Тому відмінність логіки існування від формальної логіки полягає в тому, що вона не тільки визначає норми істинності та їх використання, але й характер оцінювання існування, що припускає використання оцінок, встановлення цінностей та цілей. Тому якщо певний вчинок відповідає критеріям істинності, то він оцінюватиметься як прояв вищих громадянських якостей, а індивід може заохочуватися найрізноманітнішим чином. Способом здійснення цих критеріїв є громадська думка. Саме тому вона є дієвою формою дискурсивного впливу.

Зрозуміло, якщо критерієм істинності виступають потреби, бажання, цілі, інтереси, то цю логіку слід визнати суб'єктивною. Розуміння блага не співпадатиме у різних логіках існування, наприклад, для суб'єкта націоналізму благо буде тільки в межах своєї нації. В кожній логіці існування слід шукати ознаки своєрідності суб'єктивності, що підпадає під критику, яка, згідно з думкою Сократа, вважає за абсолютну цінність благо, істину та красу.

Яким же чином можна вивчити логіку, що має суб'єктивний характер, де визначальне значення має не знання, а погляд? Для цього необхідно досліджувати реалізацію певних сенсів існування, а також виявлення стану справ, до якого призводить їх здійснення. Таким чином, об'єкт дослідження у логіці існування

набагато ширший, ніж у формальній логіці, оскільки необхідно розглянути не тільки нормативні підстави істинності, але й стан самого суб'єкта, а також його можливі зміни. Саме тому дослідження з екзистенціології скоріше відносяться до сфери практичної філософії. Її предметом виступає співвідношення сенсів та їх реалізація, оскільки конструювання реальності можливе тільки за допомогою здійснення сенсів, які мають вигляд даності свідомості.

Отже, виділимо завдання, які ставить дослідник при розгляді логіки існування:
виявити характерні для суб'єкта сенси та розкрити, яким чином вони обумовлюють існування;

показати, яким чином суб'єкт відстоює сенси;

установити характер основних положень, які розглядаються як істинні;

розкрити аргументи, які використовуються для доказу істинності;

сформулювати, який наслідок для майбутнього існування має послідовне використання сенсів;

визначити характер афектів і встановити їх вплив на характер використання розуму;

вказати на вчинки та події, що здатні провокувати виникнення сенсів;

проаналізувати напрямок, у якому сенси існування впливають на стан справ.

На підставі наведених завдань можна зрозуміти, що екзистенціологія використовує досягнення формальної логіки, теорію аргументації, однак сфера їх застосування суттєво розширюється. Передбачається не тільки аналіз висловлювань у вигляді тези, антитези та висновку, розгляд типових прийомів і помилок, але й детальний розгляд стану соціальної свідомості, характеру її впливу на поведінку суб'єкта. Правила формальної логіки при доказі поступаються місцем правилам логіки існування, які різняться залежно від своєрідності суб'єкта. Проте це не означає, що правила формальної логіки повністю відкидаються, оскільки саме вони використовуються для виявлення недоліків та помилок, які виникають при доказі.

Залишається відкритим питання: яким чином виявляються особливості логіки існування? Це можливо за умови, якщо підставою сенсів розглядається сутність суб'єкта, а існування - як їх здійснення. Сутність та існування розглядаються у каузальному взаємозв'язку, коли сутність є причиною, а існування - наслідком, хоча сама сутність може змінитися залежно від того, як оцінює себе суб'єкт. Інакше кажучи, сутність та існування суб'єкта впливають одне на одного, взаємодія між ними утворює специфічну ситуацію, коли суб'єкт за допомогою рефлексії здатен змінити своє існування. Але ці можливості обмежені, з одного боку, тими сенсами, які утворюють його сутність, з іншого - умовами існування. І все ж сутність - це не константа, вона здатна змінюватися, оскільки суб'єкт у змозі відмовитися від сенсів існування. Це можливо, оскільки він володіє здатністю продукувати сенси. Крім того, зміна сутності може бути викликана станом реальності. Зміна сутності

можлива, якщо визнати, що сутність продукує сукупність сенсів, які мають різне значення. Це є причиною такого феномена є «плавання» сутності. Отже, з одного боку, сутність володіє відносною стабільністю та стійкістю, з іншого - вона може змінюватися, оскільки обумовлює сенсі, кожен з яких може змінити значення.

Висновки. Використання екзистенціалізму як методологічного підґрунтя дозволило визначити особливості логіки існування суб'єкта політичного дискурсу. Екзистенціологія розглядає висловлювання як вираження поглядів, які використовуються у соціальної взаємодії. На відміну від формальної логіки, логіка існування розглядає норми істинності як такі, що не встановлені, а формуються поступово, в залежності від сенсів існування. Ці норми утворюють кодекс, що має ситуативний характер, зміст якого може суперечити позитивним етичним нормам. Завдяки його нестійкості стає можливою трансформація суб'єкта політичного дискурсу, процесуальні зміни якого допомагає зрозуміти теорія радикального конструювання. Передбачається, що джерелом конструювання є сенс існування, завдяки чому суб'єкт є цілим утворенням. Їх єдність відносно сутності дає можливість виділити імперський та підданський, протестний та солідарний, капіталістичний та соціалістичний політичні суб'єкти. Водночас слід мати на увазі, що реальний політичний суб'єкт може мати ознаки декількох.

Список літератури

1. Аристотель. Сочинения в четырех томах / Аристотель. – М.: Мысль, 1978. – (Серия «Философское наследие»). Т. 2. – 1978. – 688 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
3. Глазерсфельд Э. фон. Введение в радикальный конструктивизм / Э. фон Глазерсфельд // Вестник Московского университета. – 2001. – №4. – С. 59-81. – (Серия «Философия»).
4. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1976. – 408 с.
5. Кизима В. В. Тоталогия (философия обновления) / В. В. Кизима. – К.: Парапан, 2005. – 272 с.
6. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман; [пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина]. – СПб.: Наука, 2007. – 643 с. – (Серия «Классики социологии»).
7. Маркс К. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1988. – 574 с.
8. Платон. Держава / Платон; [пер. з давньогрец. та комент. Д. Коваль]. – К.: Основи, 2005. – 355 с.
9. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр; [пер. с фр., предисл. В. И. Колядко]. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
10. Утопическое мышление [антология зарубежной литературы / пер. с англ., нем., франц. и др. яз., составл., предисл., и общ. ред. В.А. Чаликовой]. – М.: Прогресс, 1991. – 405 с.
11. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; Пер. с англ. МБ. Левина. – М.: ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588, [4] с. – (Philosophy).
12. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – Харьков: Фолио, 2003. – 503 с.
13. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

Волков А. Г. Обоснование экзистенциологии субъекта политического дискурса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – № 1-2. – С.

В статье обосновывается мнение, что назначением экзистенциологии является выявление способа установления норм истинности, которые человек использует в дискурсивном поведении. Вопрос о подоплеке установления норм решается в направлении классической тезиса: сущность определяет существование.

Ключевые слова: экзистенциология, дискурс, нормы, сущность, существование.

Volkov O. H. Ground of existentiology subject of political discource // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2012. – Vol. 24 (65). – № 1-2. – P.

The article grounds an idea that a purpose of existentiology is a detection of the way norms of truth that a person uses in discursive behavior is being established. A question about bases of norm establishment is resolved in a direction of classic thesis: essence determines existence.

Keywords: existentiology, discource, norms, essence, existence.